

Universiteit
Leiden
The Netherlands

De concurrentie tussen de civiele en de kerkelijke rechtsgang: een zaak bij de Hoge Raad gezien vanuit Nederlands, Duits en kerkrechtelijk perspectief

Mauer, Q.

Citation

Mauer, Q. (2024). De concurrentie tussen de civiele en de kerkelijke rechtsgang: een zaak bij de Hoge Raad gezien vanuit Nederlands, Duits en kerkrechtelijk perspectief. *Tijdschrift Voor Religie, Recht En Beleid*, 15(3), 55-71. doi:10.5553/TvRRB/187977842024015003005

Version: Publisher's Version

License: [Leiden University Non-exclusive license](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/4196340>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

De concurrentie tussen de civiele en de kerkelijke rechtsgang

Een zaak bij de Hoge Raad gezien vanuit Nederlands, Duits en kerkrechtelijk perspectief

Quintijn Mauer

1 Inleiding

Op 17 mei 2024¹ boog de Hoge Raad der Nederlanden zich over de vraag of een canonieke dan wel een civiele procedure gevolgd diende te worden in een zaak tussen een pastoor en zijn bisschop.² Het ging in deze zaak om een bisschop³ die in cassatie was gegaan tegen een uitspraak van het hof Amsterdam die hem verplichtte tot een getuigenverhoor dat verzocht was door een van zijn pastoors. Nadat de kerkelijke rechtsgang gedeeltelijk was gevolgd en de bisschop in het gelijk was gesteld, overwoog de pastoor een civiele rechtsgang in te stellen op grond van onrechtmatige daad. De pastoor had geen gebruik gemaakt van de destijds nog openstaande mogelijkheid om de zaak aan te brengen bij de Hoogste Rechtbank van de Apostolische Signatuur. Om een inschatting te maken van zijn proceskansen in een eventuele civiele onrechtmatigedaadactie wilde de pastoor de bisschop daarom via een civiele rechtsgang verplichten tot een getuigenverhoor. De bisschop stelde dat de pastoor voor een dergelijk verzoek gebruik diende te maken van een kerkelijke rechtsgang. De Hoge Raad oordeelde echter dat het de pastoor vrijstond gebruik te maken van de civiele weg.⁴

De Hoge Raad ging met deze beschikking lijnrecht in tegen de conclusie van advocaat-generaal Wesseling-van Gent.⁵ De advocaat-generaal had in lijn met eerdere jurisprudentie namelijk geconcludeerd dat wanneer een kerkelijke procedure omkleed is met voldoende waarborgen, de interne kerkelijke rechtsgang van de in dit geval Rooms-Katholieke Kerk gevolgd diende te worden.⁶ Met de hiervoor genoemde beschikking lijkt de Hoge Raad personen die opkomen bij de Nederlandse burgerlijke rechter met betrekking tot vorderingen waarvoor een kerkelijke rechtsgang openstaat waarvoor de wetgever via artikel 2:2 Burgerlijk Wetboek (BW)

1 Zie HR 17 mei 2024, ECLI:NL:HR:2024:718.

2 Voor dit artikel is alleen gebruikgemaakt van de feiten zoals zij uit de gepubliceerde uitspraken blijken.

3 Gezien het feit dat het een procedure betreft die in eerste aanleg behandeld is bij de rechtbank Noord-Holland, waarna appelrechtspraak heeft plaatsgevonden bij het hof Amsterdam, lijkt het te gaan om de bisschop van het bisdom Haarlem-Amsterdam.

4 Zie r.o. 4.5.

5 Zie concl. A-G Wesseling-van Gent 22 december 2023, ECLI:NL:PHR:2023:1199.

6 Zie concl. A-G Wesseling-van Gent 22 december 2023, ECLI:NL:PHR:2023:1199, par. 4.25.

ruimte biedt, ontvankelijk te verklaren. Dit staat op gespannen voet met het beginsel van de scheiding tussen kerk en staat.⁷

Hoewel het beginsel van de scheiding tussen kerk en staat niet in een wet verankerd is, is het in Nederland toch een algemeen aanvaard rechtsbeginsel.⁸ Het beginsel is niet vastomlijnd, maar kent wel een 'gangbare definitie'.⁹ In deze bijdrage is op basis van de literatuur gekozen voor de volgende definitie: Het beginsel van de scheiding tussen kerk en staat houdt onder meer in dat de overheid geen directe of indirecte invloed uitoefent op de interne organisatie van een kerk en geen zeggenschap uitoefent in kerkelijke zaken.¹⁰ Een mogelijke schending van het beginsel van de scheiding tussen kerk en staat is in dit geval gelegen in de inmenging van de burgerlijke rechter in de door het betreffende kerkelijk recht vormgegeven interne verhoudingen tussen gezagsdragers van de Rooms-Katholieke Kerk. De beschikking van de Hoge Raad geeft aanleiding tot de centrale vraag in deze bijdrage, namelijk: *Onder welke voorwaarden moet de Nederlandse rechter voorrang bieden aan een kerkelijke rechtsgang boven de civiele rechtsgang in aangelegenheden waarin zowel civielrechtelijke als kerkrechtelijke aspecten een rol spelen?*

Om deze vraag te beantwoorden bespreek ik eerst de huidige stand van zaken in de rechtspraak en de literatuur omtrent de verhouding tussen de civiele rechter en de kerkelijke rechter in aangelegenheden waar zich kerkrechtelijke aspecten voordoen. Daarna behandel ik de beschikking die aanleiding heeft gegeven tot deze vraag. Vervolgens belicht ik de problematiek rondom de zelfstandige gerechtelijke competentie van de Rooms-Katholieke Kerk vanuit een Duits perspectief.

Duitsland heeft op vele punten een vergelijkbaar rechtssysteem, en in het Duitse recht wordt gebruikgemaakt van een vergelijkbare juridische constructie om de zelfstandige positionering van de Rooms-Katholieke Kerk te waarborgen. Het benaderen van deze juridische kwestie vanuit een Duits perspectief kan daarom inzicht geven in een prudente omgang met soortgelijke kwesties in Nederland. De Duitse rechtspraak heeft bovendien al eerder oplossingen gevonden voor de genoemde concurrentie tussen rechtsgangen.

Ten slotte behandel ik de rooms-katholieke canonieke procedure in het geval van een 'administratief beroep'.¹¹ Deze procedure illustreer ik aan de hand van een ver-

7 Cf. concl. A-G Wesseling-van Gent 22 december 2023, ECLI:NL:PHR:2023:1199, par. 4.9.

8 Zie S. van Bijsterveld, 'Scheiding van kerk en staat: een klassieke norm in een moderne tijd', in: W. van Donk e.a. (red.), *Geloven in het publieke domein Verkenningen van een dubbele transformatie*, Den Haag/Amsterdam: Amsterdam University Press 2006, p. 227-260, zie in het bijzonder p. 250-251.

9 Zie bijv. M. van Stiphout, 'Scheiding van kerk en staat als oorzaak van kerkvernieuwing', *Tijdschrift voor Religie, Recht en Beleid* 2012-3, p. 23.

10 Zie hiervoor S. van Bijsterveld, *Overheid en Godsdienst Herijking van een onderlinge relatie*, Den Haag: Boom juridisch 2018, p. 3, J. Hallebeek & M. van Stiphout, 'De verhouding tussen canoniek recht en wereldlijk recht in Europees perspectief; een historische verkenning', in: T. van der Ploeg & L. van Drimmelen (red.), *Geloofsgemeenschappen en Recht*, Den Haag: Boom juridisch 2014, p. 212-213; Van Stiphout 2012, p. 23; B. Koolen, 'De Scheiding tussen kerk en staat als bevrijding', *Tijdschrift voor Religie, Recht en Beleid* 2012-2, p. 87-103.

11 Het administratief beroep in de Rooms-Katholieke Kerk is enigszins vergelijkbaar met het administratieve beroep uit het Nederlandse bestuursrecht. In beide gevallen gaat het om een procedure waarin een 'hoger' bestuursorgaan zich buigt over een besluit van een 'lager' bestuursorgaan.

gelijkbare zaak bij de Hoogste Rechtbank van de Apostolische Signatuur.¹² Deze illustratie dient naast het verduidelijken van de procedure van een ‘administratief beroep’ ook een ander doel. Deze zaak zal namelijk ook gebruikt worden als test-case om te beproeven of een canonieke procedure met voldoende procesrechtelijke waarborgen is omkleed. Mocht een canonieke procedure namelijk met voldoende procesrechtelijke waarborgen omkleed zijn, dan dient deze eerder gevolgd te worden dan een civielrechtelijke procedure. Ten slotte wordt de in deze bijdrage centraal staande vraag beantwoord.

2 De huidige stand van zaken in de rechtspraak en de literatuur

Volgens A-G Wesseling-van Gent wordt volgens vaste rechtspraak ook in geschillen met kerkrechtelijke aspecten de bevoegdheid van de civiele rechtbank bepaald aan de hand van het door de eiser of verzoeker ingeroepen recht.¹³ De civiele rechter is in beginsel bevoegd om kennis te nemen van kerkelijke geschillen als kerken en hun functionarissen aangesproken worden op grond van bepalingen uit het Burgerlijk Wetboek. Dat de civiele rechter bevoegd is kennis te nemen van dergelijke geschillen, betekent niet dat eiser of verzoeker ontvankelijk is in zijn vordering/verzoek.¹⁴

In geschillen zoals deze waarbij zowel civielrechtelijke als kerkrechtelijke aspecten een rol spelen, moet volgens de rechtspraak en de literatuur door de werking van artikel 2:2 BW de betreffende procespartij eerst de interne kerkelijke rechtsgang volledig gevolgd hebben om in een civiele procedure ontvankelijk te zijn in haar vordering of verzoek.¹⁵ Tot eenzelfde conclusie kwam de Hoge Raad in 2003.

Op 19 december 2003 bekrachtigde de Hoge Raad¹⁶ een arrest van het hof ’s-Gravenhage waarin het hof stelde dat op grond van artikel 2:2 BW procespartijen eerst de volledige kerkelijke rechtsgang moesten volgen alvorens een proces bij de burgerlijke rechter te entameren.¹⁷ In deze zaak stond een aantal hervormde gemeenten (zogenoemde vrij-beheergemeenten, hierna: Gemeenten) tegenover de Neder-

12 De Hoogste Rechtbank van de Apostolische Signatuur neemt in hoogste en laatste (afgezien van de paus zelf) instantie kennis van juridische geschillen in de Rooms-Katholieke Kerk.

13 Zie concl. A-G Wesseling-van Gent 22 december 2023, ECLI:NL:PHR:2023:1199, par. 4.16.

14 Zie concl. A-G Wesseling-van Gent 22 december 2023, ECLI:NL:PHR:2023:1199, par. 4.17.

15 Cf. A. Santing-Wubs, ‘Geschilbeslechting binnen geloofsgemeenschappen’, in: T. van der Ploeg & L. van Drimmelen (red.), *Geloofsgemeenschappen en Recht*, Den Haag: Boom Juridische uitgevers 2014, p. 180. Zie ook A. Santing-Wubs, *Kerken in geding: De burgerlijke rechter en kerkelijke geschillen*, Den Haag: Boom Juridische uitgevers 2002, p. 103-104.

16 Zie HR 19 december 2003, ECLI:NL:HR:2003:AN7818, zie in het bijzonder r.o. 3.2.2.

17 Zie ook Hof ’s-Gravenhage 18 september 1997, rolnr. C96/149, waarin het hof het volgende stelde: ‘(...) een kerkelijk lichaam [dient] in een geschil als het onderhavige, eerst de weg van de kerkelijke rechtsgang (...) te volgen. Dit betekent echter niet dat de burgerlijke rechter buiten spel wordt gezet. Nadat de Gemeenten de kerkelijke rechtsgang hebben gevolgd, kunnen zij, desgewenst, vervolgens de weg naar de burgerlijke rechter inslaan en de beslissing van de geschillencommissie ter toetsing aan de burgerlijke rechter voorleggen.’ Deze uitspraak is te vinden in *NJkort* 1997-76. Het citaat in het bijzonder is te vinden onder nummer 15. Als de burgerlijke rechter zich vervolgens buigt over de kwestie, zal hij zeer terughoudend toetsen. Zie A. Santing-Wubs, ‘De positie van kerkgenootschappen in het civiele recht’, *NTKR* 2010-4, p. 40.

landse Hervormde Kerk (NHK). Deze Gemeenten, die zelfstandige onderdelen zijn van de NHK in de zin van artikel 2:2 BW, kwamen in een civielrechtelijke procedure op tegen enkele besluiten van de Generale Synode van de NHK. De Hoge Raad oordeelde dat de Gemeenten geregeerd werden door het statuut van de NHK en dat, aangezien dit statuut voor dergelijke gevallen een kerkrechtelijke rechtsgang aangewezen heeft, deze rechtsgang gevolgd diende te worden.

In een vergelijkbare zaak uit 2010 kwam het hof Amsterdam tot hetzelfde oordeel. Ook in dit geval kwam een aantal hervormde gemeenten in rechte op tegen besluiten van de Generale Synode van de NHK. Het hof Amsterdam stelde hieromtrent het volgende: 'Wanneer de geschilbeslechting, zoals hier, is opgedragen aan een kerkelijke geschillencommissie, dienen de partijen bij een geschil dat zowel kerkrechtelijke als civielrechtelijke aspecten heeft in beginsel deze rechtsgang te volgen en zijn zij, indien zij dit nalaten, in beginsel in hun vorderingen niet-ontvanke-lijk.'¹⁸

Een nadere uitleg van de reikwijdte van artikel 2:2 BW en de verhoudingen tussen de civiele rechter en de kerkelijke rechter geeft de Hoge Raad in zijn arrest NGK/Gort van 2019.¹⁹ In dit arrest ging het om een predikant die door de Nederlands Gereformeerde Kerk Hattem uit zijn functie was gezet. De Hoge Raad stelde in dit arrest in r.o. 3.2 dat artikel 2:2 BW bepaalt dat kerkgenootschappen worden geregeerd door hun eigen statuut en dat hetgeen dat tot het statuut van een kerkgenootschap behoort, afhangt van de omstandigheden van het geval. De Hoge Raad geeft daarbij voorbeelden van regelingen die over het algemeen daartoe behoren, namelijk 'regelingen over de organisatiestructuur en het interne functioneren van het kerkgenootschap, waaronder regels over het bestuur van het kerkgenootschap en over de verhouding tussen het kerkgenootschap en zijn geestelijk ambtsdrager(s)'.²⁰ In haar conclusie bij de in deze bijdrage centraal staande zaak haalt A-G. Wesseling-van Gent juist deze rechterlijke overweging van de Hoge Raad aan om te concluderen dat de pastoor eerst de kerkelijke rechtsgang had moeten volgen.²¹

3 De zaak bij de rechtbank en het gerechtshof

De kwestie die in deze bijdrage centraal staat, begon toen een bisschop van de Rooms-Katholieke Kerk per decreet een van zijn pastoors had geschorst als priester²² en hem had ontheven uit zijn functie van pastoor. De redenen van de bisschop om tot de schorsing en de ontheffing over te gaan zijn niet geheel duidelijk, omdat

18 Zie Hof Amsterdam 24 augustus 2010, ECLI:NL:GHAMS:2010:BN4748. Zie voor dit citaat r.o. 4.5.

19 HR 4 oktober 2019, ECLI:NL:HR:2019:1531. Zie o.a. P. Pel, 'Jehovah's Getuigen: uitsluiting en mijding in het perspectief van de rechtsstaat', *Tijdschrift voor Religie, Recht en Beleid* 2024-1, p. 35-36; S. van Bijsterveld, 'Kerken in wetgeving en rechtspraak', *Tijdschrift voor Religie, Recht en Beleid* 2021-1, p. 58-60; P. Pel, 'Kerkelijk dienstrecht en civiel arbeidsrecht volgens NGK/Gort', *Tijdschrift voor Religie, Recht en Beleid* 2020-2, p. 33-56.

20 Zie r.o. 3.2.

21 Zie concl. A-G Wesseling-van Gent 22 december 2023, ECLI:NL:PHR:2023:1199, par. 4.10-15.

22 De woorden priester en pastoor worden soms ten onrechte door elkaar gebruikt. Het priester-zijn is een wijding die een persoon ontvangt van een bisschop en het pastoor-zijn ziet op een functie bekleden als eindverantwoordelijke van een parochie.

de decreten waarin deze redenen genoemd worden niet gepubliceerd zijn. Saillant is echter dat de pastoor één dag na de presentatie van zijn boek *Ontkleed niet naakt staan*, waarin hij onder andere zijn beleving van het celibaat beschrijft, door de bisschop op non-actief is gesteld.

Om in rechte op te komen tegen het decreet heeft de pastoor eerst een canonieke procedure van administratiefrechtelijke aard gevoerd. In dit geval was dat een zogeheten *recursus hierarchicus* (hiërarchisch beroep).²³ Deze procedure is niet tot aan hoogste aanleg gevolgd. In de gevoerde canonieke procedure heeft de desbetreffende pastoor vergeefs geprobeerd het bisschoppelijke decreet te doen vernietigen.

Tijdens de canonieke procedure heeft de bisschop een melding die hij van een parochiaan ontvangen had, gedeeld met een kardinaal van de competente congregatie (voorheen: Congregatie, nu: Dicasterie).²⁴

Deze melding betrof een opsomming van vermeende niet-prudente gedragingen van de pastoor met betrekking tot kinderen en andere minderjarige en kwetsbare personen. Wanneer dergelijke gedragingen een component van seksueel misbruik bevatten, worden deze gedragingen in het canonieke recht gekenschetst als 'delicten tegen het zesde Gebod van de Decaloog' (*delicta contra sextum*).²⁵ De melding van de parochiaan aan de bisschop is verder van enig belang nu de pastoor – althans volgens hemzelf – mede op grond van deze melding bij bisschoppelijk decreet is geschorst als priester²⁶ en uit zijn functie van pastoor is ontheven.²⁷

De pastoor meende dat hij door het delen door de bisschop van deze melding aan de kardinaal reputatieschade had opgelopen. De pastoor overwoog daarbij een vordering op grond van onrechtmatige daad tegen de betreffende bisschop in te stellen bij de civiele rechtbank, omdat er naar zijn overtuiging sprake was van smaad en/of laster door de bisschop.

Om zijn proceskansen bij een vordering op grond van onrechtmatige daad goed in te kunnen schatten begon de pastoor eerst een andere civiele procedure. In die civiele procedure verzocht hij de rechter om een getuigenverhoor, waarin onder andere de desbetreffende bisschop en de kardinaal die de melding ontvangen had, verhoord zouden worden. De pastoor hoopte dat het verhoor duidelijkheid zou kunnen verschaffen omtrent de feiten en omstandigheden met betrekking tot de

23 Deze procedure wordt uitgelegd onder par. 6.1. Bij een administratief beroep kan bij een hoger kerkorgaan geëist worden dat de beslissing van het lagere kerkorgaan ingetrokken wordt en dat er een nieuwe beslissing genomen wordt door het hogere kerkorgaan. Ook kan geëist worden dat het hogere kerkorgaan aanpassingen doet aan het besluit. Deze procedure heeft een bestuursrechtelijk karakter.

24 Zie ECLI:NL:PHR:2023:1199, r.o. 2.4.

25 Zie voor deze delicten S. Mulheron, *Delicts contra sextum Decalogi praeceptum: Historical Development and Canonical Application*, Rome: Edizioni Santa Croce s.r.l. 2023, p. 207sqq.

26 Zie canon 1333 van Boek VI van de CIC/1983. In Boek VI is het strafrecht van de Rooms-Katholieke Kerk geregeld. In 2021 is een volledig vernieuwde versie van Boek VI uitgevaardigd. Zie bijv. Q. Mauer, 'The Discretionary Authority of the Diocesan Bishop in the Penal Law of the CIC', *The Jurist* 2024-80, p. 227-228. Een gedetailleerde vergelijking tussen het strafrecht van 1983 en 2021 is te vinden in B. Austin, 'The Revised Book VI, Part II Selected Norms and Commentary', *The Jurist* 2022-78, p. 27-74.

27 De bevoegdheid van een bisschop om een pastoor uit zijn functie te ontheffen is geregeld in canon 1740 CIC/1983. De gehele procedure omhelst canones 1740-1752 van Boek VII CIC/1983.

inhoud van voornoemde melding (d.i. de melding van de bisschop aan de kardinaal). Met deze informatie zou de pastoor een evenwichtige beslissing kunnen maken om al dan niet over te gaan tot het instellen van een vordering op grond van onrechtmatige daad.

De rechtbank Noord-Holland²⁸ besliste op 6 juli 2021 dat het verzoek van de pastoor tot het horen van getuigen, zoals bedoeld in artikel 186 Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering (Rv), afgewezen moest worden. De rechtbank stelde daarbij dat zij zowel ten aanzien van de schorsing en de ontheffing als ook ten aanzien van de afhandeling van de melding geen bevoegdheden heeft, aangezien het gaat om een kerkrechtelijke aangelegenheid en de burgerlijke rechter daar geen zeggenschap over heeft.²⁹ Wel achtte de rechtbank zich bevoegd te oordelen over een eventuele vordering op grond van onrechtmatige daad.³⁰ De rechtbank was echter van mening dat de pastoor onvoldoende concreet gemaakt had waarover de getuigen inzake de voornoemde melding gehoord dienden te worden en wees het verzoek om die reden af, vrezend voor een zogeheten *fishing expedition*.³¹

De pastoor stelde daarop hoger beroep in en verzocht het hof Amsterdam om een voorlopig getuigenverhoor, dat hij ditmaal wel voldoende concreet maakte. Het verzoek betrof een getuigenverhoor over de melding zelf enerzijds, en anderzijds over de gedragingen van de bisschop. Het hof Amsterdam deed op 21 maart 2023 uitspraak³² en oordeelde dat het verzoek tot een voorlopig getuigenverhoor niet in zijn geheel toegewezen kon worden. Voor zover het verzoek de melding aangaande de pastoor betrof, wees het hof het niet toe aangezien 'omtrent de melding in een reeds gevoerde canonieke procedure in hoogste instantie al is geoordeeld dat een nader onderzoek naar de melding niet noodzakelijk is, welk oordeel door de civiele rechter op zichzelf gerespecteerd dient te worden'.³³ Wel wees het hof Amsterdam een voorlopig getuigenverhoor toe toegespitst op het verhelderen van de gedragingen van de bisschop. Het voorlopig getuigenverhoor kon volgens het hof Amsterdam van nut zijn voor de pastoor bij het instellen van een onrechtmatigedaadvordering op grond van smaad en/of laster. Tegen deze beslissing van het hof Amsterdam ging de bisschop als hoofd van het bisdom in cassatie.

4 De Hoge Raad

In haar conclusie maakt advocaat-generaal Wesseling-van Gent duidelijk dat in deze casus twee rechtsgangen met elkaar concurreren. De procedure gaat namelijk om het verzoek tot een voorlopig getuigenverhoor, met de bedoeling informatie te vergaren omtrent een eventueel in te stellen vordering op grond van onrechtmati-

28 Zie Rb. Noord-Holland 6 juli 2021, ECLI:NL:RBNHO:2021:5503.

29 R.o. 4.5.

30 Zie r.o. 4.6.

31 Zie r.o. 4.11.

32 Zie Hof Amsterdam 21 maart 2023, ECLI:NL:GHAMS:2023:699.

33 Zie r.o. 3.8. Deze uitspraak is niet juist. Er is niet in hoogste instantie geoordeeld over deze melding, aangezien de Hoogste Rechtbank van de Apostolische Signatuur zich niet over deze kwestie gebogen heeft. Ik ga hier in par. 6.1 verder op in.

ge daad. Enerzijds vallen de gedragingen die de bisschop heeft begaan binnen het bereik van de onrechtmatige daad zoals bedoeld in artikel 6:162 BW, waardoor een civiele rechtsgang openstaat. Anderzijds worden deze gedragingen geregeld door Boek II, titel I van de Codex Iuris Canonici over de plichten en rechten van alle *Christifideles* en wel door canon ('artikel') 220 CIC/1983 (het recht om op te komen tegen reputatieschade).

De advocaat-generaal stelde verder dat deze canon (zeker waar het gaat om de verhouding tussen een bisschop en een van zijn pastoors) doorwerkt in de Nederlandse rechtsorde via artikel 2:2 BW.³⁴ In canon 220 CIC/1983 wordt gesteld: 'Het is aan niemand toegestaan de goede naam, welke iemand geniet, op onwettige wijze te schaden, of van wie ook maar het recht te schenden om zijn eigen persoonlijke levenssfeer te beschermen.'³⁵ Dit recht om niet geschaad te worden in naam en reputatie kan worden afgedwongen via de kerkelijke rechtbanken, zoals blijkt uit canon 221 CIC/1983.³⁶

Op grond van de taakverdeling tussen de burgerlijke rechter en de andere 'bijzondere' rechter concludeerde advocaat-generaal Wesseling-van Gent dat in dit geval een kerkelijke procedure moet plaatsvinden als deze met voldoende waarborgen omkleed is.³⁷ De ratio achter deze taakverdeling is dat op deze manier de scheiding tussen kerk en staat adequaat bewaakt kan worden. De conclusie strekte tot vernietiging van de voornoemde beschikking van het hof Amsterdam.

De Hoge Raad ging hier niet in mee en overwoog het volgende: 'De burgerlijke rechter dient degene die bij hem opkomt met een vordering betreffende een onderwerp dat valt onder het in artikel. 2:2 lid 2 BW bedoelde statuut van een kerkgenootschap, in beginsel niet-ontvankelijk te verklaren indien de gedaagde zich erop beroept, en toereikend onderbouwt, dat deze vordering uitsluitend in een, met

34 Ook als het gaat om verhoudingen tussen zelfstandige onderdelen van de Rooms-Katholieke Kerk en privépersonen kan deze doorwerking plaatshebben. Zie Q. Mauer, 'Het canonieke recht in de Nederlandse rechtsorde. Twee probleemgevallen en een rechtsvergelijking', *Ars Aequi* 2023-3, p. 187-193.

35 Canon 220: 'Nemini licet bonam famam, qua quis gaudet, illegitime laedere, nec ius cuiusque personae ad propriam intimitatem tuendam violare.' De Latijnse (en daarmee de officiële) tekst van deze canon is te vinden op www.vatican.va/archive/cod-iuris-canonici/latin/documents/cic_liberII_la.html, geraadpleegd op 20 juni 2024. Zie ook canon 128 CIC/1983. De wettekst is door de auteur van een vertaling in het Nederlands voorzien.

36 Wellicht vermeld ik ten overvloede dat in deze zaak twee aparte procedures uit elkaar gehouden dienen te worden. De eerste procedure is de reeds door de pastoor gevoerde canonieke (administratieve) procedure tegen het voornoemde decreet van de bisschop, waarbij ook rekening gehouden wordt met eventuele reputatieschade, zoals gesteld in canon 220. Een andere – niet gevolgde, maar mogelijke – procedure is een procedure op grond van canon 1390 §2 CIC/2021 uit het kerkelijke strafrecht inzake het onwettig schaden van iemands goede naam (*bona fama*). Zie Austin 2022, p. 55-56. In canon 1390 §2 CIC/1983 worden dezelfde termen gebruikt als in canon 220 CIC/1983, te weten *bonam famam illegitime laedere*. In deze bijdrage laat ik het kerkelijk strafproces buiten beschouwing.

37 Of een procedure bij een bijzondere rechter met voldoende waarborgen omkleed is, wordt bepaald bij de burgerlijke rechter. Zo bepaalde het hof Amsterdam in een uitspraak van 9 juli 2024 (ECLI: NL:GHAMS:2024:1887, r.o. 5. 12) omtrent een zaak waarin kerkrechtelijke aspecten een rol speelde, dat er geen sprake was van een met voldoende waarborgen omklede procedure bij de bijzondere rechter.

voldoende waarborgen omklede, kerkelijke rechtsgang kan worden ingesteld.³⁸ Daarop redeneert de Hoge Raad verder en concludeert dat uit hetgeen is aangevoerd door de bisschop en de canonieke norm die hij daarbij heeft ingeroepen, niet kan worden afgeleid dat de vordering ‘uitsluitend’ in een kerkelijke rechtsgang kan worden ingesteld. Daarmee verwierpt de Hoge Raad het cassatieberoep. Dat een kerkelijke rechtsgang alleen de voorkeur zou genieten wanneer een vordering ‘uitsluitend’ ingesteld kan worden bij een kerkelijke rechtbank, vormt een afwijking van de tot dusver geldende jurisprudentie en deze afwijking wordt verder door de Hoge Raad niet toegelicht.

De Hoge Raad verklaarde met deze beschikking personen die opkomen bij de burgerlijke rechter ontvankelijk in geschillen waarvoor de wetgever via artikel 2:2 BW een bijzondere rechtsgang heeft aangewezen. Hierbij creëert de Hoge Raad het risico dat in kerkrechtelijke aangelegenheden, zoals die tussen pastoor en bisschop hiervoor beschreven, de burgerlijke rechter de plaats verdringt van de kerkelijke rechter, hetgeen gezien kan worden als een schending van het beginsel van de scheiding tussen kerk en staat.³⁹ Een oplossing voor deze kwestie waarbij een dergelijke schending vermeden wordt, is te vinden in de Duitse rechtspraak.

5 Een Duits perspectief

Het Duitse perspectief omtrent de zogeheten *eigene Gerichtsbarkeit* van de Rooms-Katholieke Kerk verduidelijkt ik aan de hand van een zaak die is behandeld door het Bundesverwaltungsgericht. In deze zaak, die vergelijkbaar is met de hiervoor genoemde zaak bij de Hoge Raad, komt het Duitse Bundesverwaltungsgericht tot een oplossing waarbij de scheiding tussen kerk en staat beter gewaarborgd wordt dan in de beschikking van de Hoge Raad.

Op 13 mei 2024 schreef Rudolf Steinberg een gastbijdrage in de *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, getiteld ‘Privilegien und Pfründe’. In deze gastbijdrage bevestigde Steinberg de naar zijn mening verstrekende bevoegdheden van de Rooms-Katholieke Kerk, waaronder ook de zelfstandige gerechtelijke competentie van de Rooms-Katholieke Kerk. Hij stelt dat dergelijke bevoegdheden opgeheven dienen te worden. Hiervoor zouden in Duitsland verschillende wetten veranderd moeten worden. Waar de Nederlandse kerkprovincie zich kan beroepen op artikel 2:2 BW, kan de Duitse kerk zich beroepen op artikel 140 Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland juncto artikel 137 § 3 van de Weimarer Reichsverfassung (WRV). Hoofdzakelijk zou artikel 137 van de Weimarer Reichsverfassung moeten worden

38 Zie r.o. 4.3.

39 In andere rechtsgebieden spelen ook dergelijke kwesties. In het arbeidsrecht wordt voortdurend geprocedeerd over de vraag of het nationale arbeidsrecht moet gelden of het recht van een kerkgenootschap zoals bedoeld in art. 2:2 BW. Zie hiervoor W. Zondag, ‘De kerk als werkgever: De spanningsvolle relatie tussen kerkelijk recht en het arbeidsrecht’, *Tijdschrift voor Religie, Recht en Beleid* 2019-1, p. 60-93.

aangepast, waarin onder andere ook de rechtspersoonlijkheid van *Religionsgesellschaften* geregeld wordt.⁴⁰

In tegenstelling tot Steinberg vindt Muckel dat de rechten, plichten en waarborgen uit de Codex Iuris Canonici een zelfstandige positionering ten opzichte van de seculiere staat rechtvaardigen. Die zelfstandige positionering brengt ook het recht met zich exclusief gebruik te maken van eigen juridische instanties en procedures.⁴¹

Het Bundesverwaltungsgericht⁴² is glashelder over de zelfstandige gerechtelijke competentie van de Rooms-Katholieke Kerk en hoe deze vormgegeven en gebruikt dient te worden. Op 4 januari 2017 boog de hoogste bestuursrechter van Duitsland zich over de volgende zaak.⁴³ Toen een gepensioneerd pastoor beschuldigd (maar niet veroordeeld) werd van gedragingen tegen het zesde Gebod van de Decaloog,⁴⁴ besloot zijn bisschop hem te korten op zijn pensioen aangezien hij de beschuldigingen geloofwaardig achtte. De gelden die zo vrij waren gekomen, konden gebruikt worden voor de (vermeende) getroffen. Tot aan de hoogste Duitse bestuursrechter is – inmiddels door de erfgenaam van de gepensioneerde pastoor – geprocedeerd tegen het korten van het pensioen.⁴⁵ Het Bundesverwaltungsgericht stelde onder § 13 van zijn *Beschluss*: 'In der jüngeren Rechtsprechung⁴⁶ des Bundesverwaltungsgerichts ist ausdrücklich geklärt, dass die Inanspruchnahme staatlichen Rechtsschutzes in kirchendienstrechtlichen Angelegenheiten allenfalls subsidiär – erst nach Erschöpfung des innerkirchlichen Rechtswegs – und zudem auch inhaltlich nur eingeschränkt möglich ist.'

In hoogste instantie besluit het Bundesverwaltungsgericht dat de seculiere rechtsgang hier geen doorgang kan vinden, aangezien deze 'subsidiar' is aan de kerkelijke rechtsgang. Pas als de gehele kerkelijke rechtsgang doorlopen zou zijn,⁴⁷ dan kan

40 Art. 140 Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland (GG): 'Die Bestimmungen der Artikel 136, 137, 138, 139 und 141 der deutschen Verfassung vom 11. August 1919 sind Bestandteil dieses Grundgesetzes.' In de tekst van art. 140 GG wordt gerefereerd aan art. 137 WRV. De tekst van art. 137 §3 WRV luidt als volgt: 'Jede Religionsgesellschaft ordnet und verwaltet ihre Angelegenheiten selbständig innerhalb der Schranken des für alle geltenden Gesetzes. Sie verleiht ihre Ämter ohne Mitwirkung des Staates oder der bürgerlichen Gemeinde.'

41 S. Muckel, 'Die Lehre der Kirche über das Verhältnis von Kirche und Staat', in: S. Haering e.a. (red.), *Handbuch des katholischen Kirchenrechts*, Regensburg: Verlag Friedrich Pustet 2015, p. 1790. Zie voor de mogelijkheid tot *eigene Gerichtsbarkeit* van de Rooms-Katholieke Kerk in Duitsland die volgt uit art. 140 GG juncto art. 137 Abs. 3 WRV ook: A. Hense 'Kirche und Staat in Deutschland', in: S. Haering e.a. (red.), *Handbuch des katholischen Kirchenrechts*, Regensburg: Verlag Friedrich Pustet 2015, p. 1852.

42 Het Bundesverwaltungsgericht behandelt in Duitsland in laatste instantie zaken betreffende bestuursrechtelijke aangelegenheden.

43 Bundesverwaltungsgericht 4 januari 2017, ECLI:DE:BVerwG:2017:040117B2B23.16.0.

44 In dit geval betrof het gedragingen waarin seksueel misbruik een rol speelde.

45 Er wordt in § 16 van het *Beschluss* opgeworpen dat de bisschop hiermee eventueel § 15 abs. 2 van het Bundesdisziplinargesetz geschonden zou hebben. Het Bundesverwaltungsgericht oordeelde echter dat dit seculiere recht niet van toepassing was in deze kerkrechtelijke aangelegenheid.

46 Een voorbeeld van deze nieuwe rechtspraak van het Bundesverwaltungsgericht is het *Beschluss* van 1 maart 2016. Zie Bundesverwaltungsgericht 1 maart 2016, ECLI:DE:BVerwG:2016:010316B2B105.15.0.

47 Net zoals in de Nederlandse casus betreffende de pastoor en zijn bisschop was in dit Duitse geval niet de gehele kerkelijke rechtsgang doorlopen. In beide gevallen heeft de Hoogste Rechtbank van de Apostolische Signatuur geen kennis van de zaak genomen.

een beoordeling van het geschil plaatsvinden bij de (in dit geval) Duitse rechter. Er zal deze rechter dan echter slechts een marginale toetsing van het oordeel in de interne procedure worden toegestaan.⁴⁸

Net zoals het Bundesverwaltungsgericht had ook de Hoge Raad om dezelfde redenen kunnen en misschien wel moeten beslissen dat in de kwestie tussen de pastoor en de bisschop *eerst* de volledige kerkelijke rechtsgang doorlopen had moeten worden.⁴⁹ In het geval dat deze volledig doorlopen zou zijn geweest, had er vervolgens ruimte kunnen zijn geweest voor een inhoudelijk beperktere (*inhaltlich eingeschränkte*) procedure bij de Nederlandse burgerlijke rechter.⁵⁰ Het Duitse Bundesverwaltungsgericht biedt een voor de Nederlandse rechter werkbare oplossing waarin het beginsel van de scheiding tussen kerk en staat zo goed als mogelijk gehonoreerd wordt. Ook is er met deze oplossing voldoende rechtsbescherming voor burgers, gelovigen en medewerkers van kerken of religieuze instellingen in het geval dat de bijzondere rechtsgang deze niet in afdoende mate verschaft.

6 De canonieke rechtsgang

De canonieke procedure moet aan twee voorwaarden voldoen om naar Nederlands recht eventueel voorkeur te genieten boven een civiele rechtsgang. Ten eerste moet deze met voldoende waarborgen omkleed zijn en, ten tweede, mag de regeling (in dit geval canon 220 CIC/1983) waarover geprocedeerd wordt, niet in strijd zijn met ‘bepalingen van fundamentele aard of sterk dwingend recht in de zin van zeer zwaarwegende dwingendrechtelijke bepalingen’.⁵¹ Van eventuele strijdigheid met bepalingen van fundamentele aard of sterk dwingend recht is in de zaak tussen de bisschop en een van zijn pastoors geen sprake. Het gaat namelijk juist om een recht, te weten het recht op bescherming tegen smaad en/of laster, dat zowel door bepalingen uit het Burgerlijk Wetboek als door bepalingen uit de Codex Iuris Canonici beschermd wordt.

Is een canonieke procedure met betrekking tot een administratief beroep inderdaad omkleed met voldoende waarborgen? Dit zal verduidelijkt worden aan de hand van de juridische theorie en een geval uit de praktijk. Een procedure wordt bestempeld als ‘met voldoende procesrechtelijke waarborgen omkleed’ wanneer sprake is van de volgende procedurele randvoorwaarden die voortkomen uit het Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens (EVRM) en uit de literatuur:⁵² dat de procespartijen het recht hebben gehoord te worden, dat partijen gelijke proceskansen hebben, dat de procespartijen recht hebben op deugdelijke motivering van

48 Cf. F. Schöningh, ‘Staatliche Erlasse und Entscheidungen’, *Archiv für Katholisches Kirchenrecht* 2017-2019/186, p. 251-252.

49 Een dergelijke beslissing was ook conform de Nederlandse rechtspraak geweest, zoals hiervoor geschetst onder par. 2.

50 Zie Santing-Wubs 2010, p. 40.

51 Zie concl. A-G Wesseling-van Gent 22 december 2023, ECLI:NL:PHR:2023:1199, par. 4.25. Zie voor een nog recenter voorbeeld een uitspraak van het hof Amsterdam van 9 juli 2024, ECLI:NL:GHAMS:2024:1887, r.o. 5.17.

52 Zie T. de Jong, *Procedurele waarborgen in materiële EVRM-rechten*, Deventer: Kluwer 2017, p. 25-38; A. Santing-Wubs 2014, p. 187-192.

rechterlijke uitspraken, dat partijen recht hebben op appèlrechtspraak, dat de rechtspraak een redelijke mate van openbaarheid kent, dat de berechting binnen een redelijke termijn plaatsvindt, en dat de berechting plaatsvindt door onafhankelijke en onpartijdige rechters.⁵³

6.1 De canonieke administratieve procedure

De kerkelijk wetgever heeft willen voorkomen dat, wanneer een persoon zich benadeeld voelt door een bisschoppelijk decreet, zoals in vorenstaande casus het geval is, de persoon in kwestie en de opsteller van het decreet meteen verwikkeld raken in een juridische procedure. De kerkelijk wetgever prefereert dat partijen eerst met elkaar in overleg treden om een billijke oplossing (*aequa solutio*) te vinden.⁵⁴ Het komen tot zo'n billijke oplossing kan volgens de kerkelijk wetgever bevorderd worden door het instellen van een Bisschoppelijk Geschillenbureau (canon 1733 §2 CIC/1983).

In Nederland⁵⁵ heeft de Rooms-Katholieke Bisschoppenconferentie per decreet bepaald dat een 'Diocesaan Bureau voor Geschillen ten gevolge van bestuurlijke besluiten' niet verplicht is, maar dat elk bisdom zelf mag overgaan tot de inrichting van een dergelijk bureau.⁵⁶ Diocesane geschillenbureaus zijn er in ieder geval (geweest) voor de bisdommen Groningen-Leeuwarden, Rotterdam, Breda en Utrecht.⁵⁷ Vorenstaande vorm van alternatieve geschillenbeslechting laat de mogelijkheid onverlet om een canonic administratief beroep in te stellen. Dit is de zogeheten *recursus hierarchicus* (hiërarchisch beroep), zoals bedoeld in canones 1735 e.v. CIC/1983.⁵⁸ Dit beroep kan ingesteld worden nadat de door het decreet benadeelde persoon schriftelijk heeft gevraagd om intrekking dan wel aanpassing van het de-

53 Zie P. Smits, Artikel 6 EVRM en de civiele procedure (Burgerlijk Proces & Praktijk nr. 10), Deventer: Kluwer 2008.

54 Dit is gesteld in canon 1733 §1 CIC/1983. Zie ook K. Lüdicke, 'Verwaltungsbeschwerde und Verwaltungsgerichtsbarkeit', in: S. Haering e.a. (red.), *Handbuch des katholischen Kirchenrechts*, Regensburg: Verlag Friedrich Pustet 2015, p. 1752-1753.

55 Zie voor de Duitse evenknie van deze geschillenbureaus: W. Handschuh, *Diözesane Schieds- und Schlichtungsstellen in der katholischen Kirche Eine rechtssystematische Untersuchung für den Bereich der Deutschen Bischofskonferenz*, Berlijn: Frank & Timme 2006, p. 216sqq.

56 Zie decreet 27 van de Toepassingsbesluiten bij de Codex Iuris Canonici, versie 1.3 d.d. 20 december 2023. In dit decreet is ook een uitgebreid modelreglement opgenomen voor voornoemd geschillenbureau, waarin onder andere regelingen omtrent het waarborgen van een rechtvaardige procedure zijn opgenomen (zie onder 5. Procedure).

57 Per decreet van 27 oktober 2010 heeft kardinaal Eijk het Diocesaan Bureau voor Geschillen van het aartsbisdom Utrecht opgeheven. De reden tot opheffing was volgens de kardinaal dat de Codex Iuris Canonici van 1983 'voldoende rechtswaarborgen omklede procedures en voorzieningen bevat tot beslechting van geschillen' (citaat uit voornoemd decreet).

58 In de canones die volgen worden procesrechtelijke zaken geregeld, zoals de termijnen waarbinnen geageerd moet worden in canon 1737 CIC/1983, het recht op vertegenwoordiging van degene die opkomt tegen een decreet in canon 1738 CIC/1983, hetgeen verband houdt met het recht van procespartijen op gelijke proceskansen, en de bevoegdheid van de Overste om het litigieuze decreet te vernietigen, herroepen, verbeteren, vervangen of te wijzigen in canon 1739 CIC/1983. Zie daarvoor J. Fürnkranz, *Effizienz der Verwaltung und Rechtsschutz im Verfahren Can. 1739 in der Dynamik der hierarchischen Beschwerde*, Paderborn: Verlag Ferdinand Schöningh 2014.

creet aan de auteur van het decreet.⁵⁹ Normaliter⁶⁰ zijn de bevoegde instanties in een zogenoemde ‘administratieve procedure’ in eerste instantie de bisschop en vervolgens (in dit geval) de Congregatie voor de Clerus,⁶¹ die vanaf 5 juni 2022 de Dicasterie voor de Clerus is gaan heten.⁶²

In laatste instantie is de Hoogste Rechtbank van de Apostolische Signatuur (Supremum Tribunal Signaturae Apostolicae) bevoegd om kennis te nemen van het geval.⁶³ De Apostolische Signatuur zorgt met haar jurisprudentie daarbij voor de eenheid binnen de administratieve procedure van de Rooms-Katholieke Kerk en is *mutatis mutandis* vergelijkbaar met een seculier Hof van Cassatie.⁶⁴ De Apostolische Signatuur beoordeelt in administratieve procedures of het canonieke recht geschonden is hetzij *in decernendo* (wat betreft besluitneming), hetzij *in procedendo* (wat betreft procedure).⁶⁵

In voornoemde beschikking stelt het hof Amsterdam onder 2 het volgende: ‘[appellant] heeft deze decreten in de daartoe aangewezen kerkrechtelijke procedure tot in hoogste instantie, te weten de Congregatie voor de Clerus te Rome, hierna: “de Congregatie”, zonder succes aangevochten.’ De Apostolische Signatuur heeft echter geen kennisgenomen van deze zaak, hetgeen wil zeggen dat de zaak dus niet tot in hoogste instantie aangevochten is.

59 Zie canon 1734 §1 CIC/1983.

60 In dit geval was het hiërarchisch beroep gericht tegen een decreet van de bisschop, waardoor hij niet zelf in eerste instantie van het geschil kennis kon nemen. Dit hangt samen met het recht van partijen op onafhankelijke en onpartijdige rechters. In dit hiërarchisch beroep is geen rol weggelegd voor de Rooms-Katholieke Bisschoppenconferentie, aangezien de universele kerkwetgever haar geen *potestas executiva* over de bisschop heeft verleend (Lüdicke 2015, p. 1754). Zie ook Fűrnkranz 2014, p. 196, alwaar hij stelt dat ‘dem Diözesanbischof als hierarchischer Oberer allein der Papst übergeordnet bleibt, der diese Vollmacht in der Regel durch die Dikasterien der Römischen Kurie ausübt’. In zulke gevallen handelt een van de Congregaties (nu: Dicasteria) als ‘Hiërarchische Overste’ van de bisschop.

61 Naar gelang het onderwerp van het decreet is een van de Congregaties (nu: Dicasteria) competent. Omdat het in vorenstaand geval ging om de *clerus* (dat is de stand van mensen in de Rooms-Katholieke Kerk die een wijding hebben ontvangen), was de Congregatie voor de Clerus bevoegd zich over deze zaak te buigen.

62 Zie paus Franciscus, apostolische constitutie *Praedicate Evangelium* 19 maart 2022: *Acta Apostolicae Sedis* 114/4 (2022), p. 417sqq.

63 Zie Lüdicke 2015, p. 1754. In het bijzonder over de Apostolische Signatuur, zie Lüdicke 2015, p. 1758-1759. De procedurele waarborgen van de behandeling bij de Apostolische Signatuur staan in titel IV (art. 73sqq.) van de *Lex propria Supremi Tribunalis Signaturae Apostolicae*. Zie ook D. Baudot, ‘La Lex Propria du Tribunal Suprême de la Signature Apostolique’, in: *L’Annee Canonique* 2013-55, p. 12sqq. De administratieve procedure gaat van bisschop naar Dicasterie, naar de Hoogste Rechtbank van de Apostolische Signatuur. Als de appellant in het gelijk wordt gesteld, stuurt de Apostolische Signatuur de zaak terug naar een van de Dicasteria.

64 Cf. J. Canosa, ‘La Funzione della Giurisprudenza della Segnatura Apostolica nello Sviluppo del Diritto Amministrativo Canonico’, *Ius Ecclesiae* 2005-17, p. 388-389. Het feit dat de Apostolische Signatuur in haar beslissingen haar eigen jurisprudentie volgt, leidt tot voorspelbaarheid van haar beslissingen en tot rechtszekerheid bij de procespartijen.

65 Zie art. 197 § 1 PE in: Paus Franciscus, apostolische constitutie *Praedicate Evangelium* 19 maart 2022: *Acta Apostolicae Sedis* 114/4 (2022), p. 439-430. Zie ook art. 123 §1 PB in: Paus Johannes Paulus II, apostolische constitutie *Pastor Bonus* 28 juli 1988: *Acta Apostolicae Sedis* 80 (1988), p. 891.

6.2 Een vergelijkbaar geval bij de Apostolische Signatuur

De werking van het geldende canonieke recht omtrent de administratieve procedure, zoals hiervoor beschreven, zal ik illustreren aan de hand van een concreet voorbeeld. Op 3 december 2021 deed de Apostolische Signatuur⁶⁶ in hoogste aanleg recht⁶⁷ in een in 2018 begonnen zaak. De aanloop naar deze zaak begon in 2016, toen een pastoor in een bisdom in de staat Minnesota in de Verenigde Staten van Amerika werd beschuldigd van gedragingen tegen het zesde Gebod van de Decalooog (*delictum contra sextum*) in de jaren zeventig.⁶⁸ Na een vooronderzoek en na de (toen nog zo geheten) Congregatie voor de Clerus geconsulteerd te hebben werd per decreet van de bisschop d.d. 28 augustus 2018 de pastoor uit zijn ambt ontheven en geschorst als priester.

De pastoor liet het er niet bij zitten en maakte bezwaar tegen het decreet. Hij verzocht zijn bisschop conform canon 1734 §1 CIC/1983 om intrekking (*revocatio*) van het decreet.⁶⁹ De bisschop wees dit verzoek echter af, waardoor de pastoor zich genooddaakt voelde de zaak aanhangig te maken bij de Congregatie voor de Clerus. De beslissing van de bisschop werd per decreet van de Congregatie bevestigd. Daarbij had de Congregatie een van de motiveringsgronden van de beslissing vervangen conform canon 1739 CIC/1983.⁷⁰

De pastoor vocht het decreet van de Congregatie aan bij de Apostolische Signatuur. Het beroep werd ontvankelijk verklaard en de zitting vond plaats op 30 oktober 2019. De Hoogste Rechtbank van de Apostolische Signatuur moest zich buigen over de vraag of door het decreet van 14 januari 2019 een schending van het canonieke recht had plaatsgevonden *in procedendo* of *in decernendo*. De Apostolische Signatuur oordeelde dat er sprake was van zowel een schending van het canonieke recht *in procedendo* (wat betreft de procedure) als een schending van het canonieke recht *in decernendo* (wat betreft de besluitneming).

De procedurele schending van het recht zag op het volgende: als in administratieve beroepen waarin de Congregatie optreedt als 'Hiërarchische Overste' van de bisschop aangaande het ontheffen van een pastoor uit zijn ambt, de motivering van de beslissing in het decreet wordt veranderd conform canon 1739 CIC/1983, dan dient de procedure volgens vaste jurisprudentie van de Apostolische Signatuur ten minste gedeeltelijk opnieuw gedaan te worden.⁷¹ Hierbij dient appellant in ieder

66 De administratieve kamer van (de Hoogste Rechtbank) van de Apostolische Signatuur buigt zich in laatste aanleg over bestuursrechtelijke zaken binnen de Rooms-Katholieke Kerk.

67 Prot. n. 54162/19 CA (*Contentiosus Administrativus*).

68 Zie noot 25.

69 Zie noot 59.

70 In deze canon wordt aan het 'hogere' (bestuurs)orgaan (de Overste) onder andere de bevoegdheid verleend de beslissing van het 'lagere' (bestuurs)orgaan te verbeteren (*emendare*) of te wijzigen (*obrogare*).

71 Zie Prot. n. 34723/03 CA onder 12 (30 april 2005). De gehele uitspraak in het Latijn voorzien van een vertaling in het Duits is te vinden in Fürnkranz 2014, p. 351-366.

geval de mogelijkheid geboden te krijgen gehoord te worden omtrent de nieuwe motivering.⁷² Dit alles is volgens de Apostolische Signatuur niet gebeurd.⁷³

De schending van het recht met betrekking tot het besluit tot schorsing en onthefing (*in decernendo*) is gelegen in het volgende. Volgens het particuliere⁷⁴ kerkrecht geldend in het desbetreffende bisdom⁷⁵ is een 'geloofwaardige beschuldiging' een legitieme grond tot het ontheffen van een pastoor uit zijn functie. Dit is echter, gezien vanuit universeel kerkrechtelijk perspectief, geen voldoende onderbouwde motivering voor zo'n decreet. Dat de Congregatie haar beslissing niet op een andere manier gemotiveerd heeft dan met de 'geloofwaardige beschuldiging' levert aldus een schending van het recht op *in decernendo*.⁷⁶

Als laatste overwoog de Hoogste Rechtbank nog of er schade is ontstaan aan de goede naam van de pastoor. Omtrent een heikel onderwerp als het delict tegen het zesde Gebod van de Decaloog loopt men namelijk gemakkelijk reputatieschade op. Zeer recent schreef Mazza een artikel hierover genaamd 'Bona Fama in an Age of Transparency: Publishing Lists of Credibly Accused Clerics' in het canoniekrechtelijke vakblad *The Jurist*. In dit artikel problematiseert Mazza de gespannen verhouding tussen het risico op reputatieschade waarmee priesters te maken krijgen wanneer ze valselijk beschuldigd worden van een vergrijp tegen het zesde Gebod en de wens van de Rooms-Katholieke Kerk om deze gevallen zo transparant mogelijk te behandelen. Hij stelt het volgende: 'Perhaps at no point in human history has the right to reputation been so fragile. The advent of the internet has led to a revolutionary increase in the speed and spread of human communication, and the remarkable capacity for the capture and retention of data has most definitely changed the way human beings communicate with one another.'⁷⁷

72 Zie Prot. n. 39689/07 CA onder 4 (1 december 2009). Een samenvatting van deze uitspraak in het Latijn en in het Italiaans is te vinden op www.iuscangreg.it/stsa_deci_sione.php?id_decisione=2238&lang=ES, 20 juni 2024.

73 Hiermee voldoet deze procedure bij de Apostolische Signatuur aan de volgende procesrechtelijke waarborgen: Het recht van partijen om gehoord te worden, het recht van partijen op gelijke proceskansen en het recht van partijen op deugdelijke motivering.

74 In het recht van de Rooms-Katholieke Kerk wordt onderscheid gemaakt tussen het universele kerkrecht, dat voor heel de kerk geldt, en het particuliere kerkrecht, dat alleen geldt in het bisdom waarin het uitgevaardigd is. Van Drimmelen stelt daarover: 'Particulier recht dient in overeenstemming te zijn met het universele recht. Het is op de keper beschouwd een op het bisdom toegesneden nadere uitwerking en invulling van en toevoeging aan het universele recht.' Zie Van Drimmelen in: T. van der Ploeg & L. van Drimmelen (red.), *Kerk en Recht*, Utrecht: Lemma 2004, p. 218.

75 In de preambule van dit particuliere kerkrecht is expliciet vermeld dat de opgestelde normen complementair zijn aan het universele kerkrecht: 'These norms are complementary to the universal law of the Church and are to be interpreted in accordance with that law.' Zie ook norm 9: 'At all times, the diocesan bishop/eparch has the executive power of governance, within the parameters of the universal law of the Church, through an administrative act, to remove an offending cleric from office, to remove or restrict his faculties, and to limit his exercise of priestly ministry.' De particuliere kerkwetgeving, waar het hier om draait, is afgekondigd op 5 mei 2006 en draagt de naam 'Essential Norms for Diocesan/ Eparchial Policies Dealing with Allegations of Sexual Abuse of Minors by Priests or Deacons'.

76 Zie Prot. n. 54162/19 CA onder 13.

77 M. Mazza, *The Jurist* 2022, p. 447.

De Apostolische Signatuur is het eens met appellant dat hij schade heeft ondervonden wat betreft zijn goede naam door de (onzorgvuldige) procedure van de bisschop. In § 14 van haar *sententia* behandelt de Apostolische Signatuur welke maatstaven gehanteerd dienen te worden met betrekking tot het recht op *bona fama* in dit soort gevallen.⁷⁸ De Apostolische Signatuur erkent dat er geen aparte canones gewijd zijn aan reputatieschade bij een administratieve procedure ter ontheffing van een pastoor uit zijn functie. Om die reden vallen de rechters van de Apostolische Signatuur terug op de canones waarin algemene normen gesteld worden. Voor het recht op bescherming van iemands goede naam is dat de hiervoor genoemde canon 220 CIC/1983.

Om recht te doen aan canon 220 CIC/1983 moeten een procedure tot schorsing en ontheffing en de daaropvolgende juridische procedures zeer zorgvuldig worden uitgevoerd. De bisschop is tijdens deze procedures volgens de Apostolische Signatuur niet zorgvuldig genoeg geweest, waardoor de pastoor reputatieschade heeft geleden. Om de reputatieschade van de pastoor ongedaan te maken is het nodig, zo oordelen de rechters van de Apostolische Signatuur, dat de gehele *sententia* publiekelijk bekend moet worden gemaakt door de bisschop. De bisschop in kwestie heeft hieraan gehoor gegeven door de *sententia* ongewijzigd te plaatsen op zijn website.⁷⁹ Het slotakkoord komt van het Dicasterie voor de Geloofsleer, dat tegenwoordig exclusieve bevoegdheid heeft in gevallen van dit soort vergrijpen tegen het zesde Gebod.⁸⁰ Per decreet van 19 maart 2024 sprak het de pastoor vrij en kwam er op 28 maart 2024 een einde aan de zaak. Per bisschoppelijk decreet van diezelfde datum werd de naam van de pastoor gezuiverd⁸¹ en werden hem de bevoegdheden die

78 De officiële tekst van deze *sententia* is in het Latijn en is in zijn geheel te vinden op <https://dioceseduluth.org/news/update-regarding-father-william-c-graham>, 2 oktober 2024. De vertaling van par. 14 luidt als volgt: ‘Tenslotte met betrekking tot de gevorderde schadevergoeding, aangezien de canones omtrent het procederen over het uit zijn ambt ontheffen van een pastoor niets melden over de goede naam, geldt hier de canon met betrekking tot algemene normen (zie canon 220 CIC). In dit geval wordt een vermeend vergrijp ofwel de informatie aangaande een misdrijf onderzocht, waarover canon 1717 §2 CIC het volgende stelt: “Er moet voor worden gewaakt dat niet uit dit onderzoek [waarover in § 1] iemands goede naam in twijfel wordt getrokken.” Op grond hiervan gelden de voorschriften van de wet, welke in een strafproces (ook al gaat het slechts om het gerechtelijk vooronderzoek) door de Ordinarius in acht genomen dienen te worden, des te meer nu het gaat om een administratieve procedure tot ontheffing uit het ambt van pastoor. Dienovereenkomstig staat vast dat de procedure en de openbare getuigenis ingesteld door de meest eerwaarde Bisschop van Duluth d.d. 24 augustus 2018 schade heeft toegebracht aan de goede naam van appellant (zie de conclusie onder 15). Derhalve moet deze uitspraak door de meest eerwaarde Bisschop van Duluth gepubliceerd worden op de wijze hieronder aangeven door de Apostolische Signatuur.’ De vertaling is opgesteld door de auteur.

79 Cf. Prot. N. 48503/13 CA (16 januari 2016). In deze *sententia* van de Apostolische Signatuur legt de rechtbank de bisschop ook op haar uitspraak publiekelijk bekend te maken teneinde de reputatieschade die een onterecht beschuldigde pastoor geleden heeft ongedaan te maken. In beide gevallen wordt mede hierdoor de procesrechtelijke waarborg van ‘een redelijke mate van openbaarheid van de rechtspraak’ bewerkstelligd. Op de website van de Faculteit Kerkelijk Recht van de Pauselijke Universiteit Gregoriana (www.iuscangreg.it) is de recente jurisprudentie omtrent deze administratieve procedures te vinden.

80 Zie art. 6 Normae de Delictis Congregationi pro Doctrina Fidei Reservatis. Paus Franciscus, rescript *Ex Audientia SS.MI* oktober 2021: *Acta Apostolicae Sedis* 114/1 (2022), p. 116.

81 Cf. canon 220 CIC/1983.

bij de uitoefening van zijn priesterschap en bij de uitoefening van zijn ambt als pastoor horen teruggeven.

In het geval van de Nederlandse pastoor was een gang naar de Hoogste Rechtbank van de Apostolische Signatuur een logisch vervolg geweest op het eerdere beroep bij de Congregatie. De Apostolische Signatuur oordeelt namelijk volgens vaste jurisprudentie ook over eventuele reputatieschade en zij stuurt aan op acties om eventuele reputatieschade teniet te doen. Dergelijke acties tracht de Nederlandse pastoor nu met een procedure bij de civiele rechter te bereiken.

Gezien de hiervoor genoemde theorie en de praktijk kan gesteld worden dat in ieder geval met betrekking tot het administratieve beroep de kerkelijke rechtsgang een zorgvuldige en met waarborgen omklede rechtsgang is. De (voormalige) Congregatie voor de Clerus, het Dicasterie voor de Geloofsleer en de Apostolische Signatuur bestaan alle drie uit onpartijdige en onafhankelijke rechters, aangesteld door de paus. De Apostolische Signatuur kent, zoals eerder besproken, een groot belang toe aan de mogelijkheid voor procespartijen om gehoord te worden (het recht van partijen om gehoord te worden) en motiveert haar beslissingen op grond van het kerkrecht en jurisprudentie (deugdelijke motivering). De beslissing van de Hoogste Rechtbank is gepubliceerd en is gemakkelijk te raadplegen (redelijke mate van openbaarheid van rechtspraak). Nadat de (voormalige) Congregatie van de Clerus kennisgenomen had van het geschil, heeft in hoogste aanleg de Apostolische Signatuur recht gedaan (recht op appèlrechtspraak). Tot slot, is – zo is te zien in de data opgesomd in dit artikel – geen van de in de Codex Iuris Canonici genoemde termijnen geschonden (berechting binnen redelijke termijn).

7 Conclusie

De beschikking van 17 mei 2014 waarin de Hoge Raad een bij de burgerlijke rechter opkomende pastoor ontvankelijk verklaart met betrekking tot een geschil van kerkrechtelijke aard, gaat niet alleen in tegen de conclusie van 's Raads eigen advocaat-generaal, maar deze gaat ook in tegen eerdere rechtspraak van de Hoge Raad. De Hoge Raad schendt hiermee onnodig het beginsel van de scheiding tussen kerk en staat.

In de huidige situatie biedt zowel het Nederlandse als het eerder besproken Duitse recht handvatten aan geloofsgemeenschappen, zoals de Rooms-Katholieke Kerk, om eigen gerechtelijke instanties te hebben en eigen juridische procedures te ontplooiën. In Duitsland is daarbij zonneklaar dat burgerlijke/nationale rechters zich niet branden aan kerkrechtelijke aangelegenheden en als zij dat doen, dan is hun toets inhoudelijk zeer marginaal. Zij komen pas aan deze toets toe als de interne kerkelijke procedure helemaal doorlopen is. Op deze manier is bewerkstelligd dat het beginsel van de scheiding tussen kerk en staat zo goed als mogelijk gehonoreerd wordt. Een dergelijke canonieke procedure gaat van bisschop naar Dicasterie, naar de Hoogste Rechtbank van de Apostolische Signatuur, die de zaak wanneer appellant in het gelijk wordt gesteld ook weer terug kan sturen naar een van de Dicasteria. Deze procedure is zeer zorgvuldig vormgegeven en is, zoals hiervoor aangetoond, met voldoende procesrechtelijke waarborgen omkleed.

Op grond van de rechtsvergelijking met Duitsland, de uiteenzetting van het kerkrechtelijke proces en de analyse van een kerkrechtelijke procedure waarin de feiten zeer veel gelijkenissen vertonen met het feitencomplex van de in deze bijdrage centraal staande beschikking ECLI:NL:HR:2024:718, dient bij aangelegenheden met zowel civielrechtelijke als kerkrechtelijke aspecten het kerkrechtelijk proces in het geval van concurrentie met een civiele rechtsgang de voorkeur te genieten. Hierbij past het dat een eventuele civiele rechtsgang slechts dan geëntameerd kan worden in gevallen waarin de kerkelijke rechtsgang volledig is doorlopen. Zo wordt bewerkstelligd dat het beginsel van de scheiding tussen kerk en staat niet geschonden wordt en dat alle procespartijen voldoende rechtsbescherming genieten.